

van de sterkste.

Daar komt nog iets bij. Dat die Noordduitse Bond een federatie zou zijn, is boerenbedrog. Het is ermee als met de federaties waarmee Napoleon zich omringde en die telkens weer werden opgeslokt door zijn centralisme. Wee dan ook de kleine staten in Europa: zij zullen te zijner tijd alle bij de grote ingelijfd worden. Concreter: men heeft het in Sans-Souci al voor elkaar: België bij Frankrijk, en in de loop van de tijd zal 'tôt ou tard une réunion spontanée de la Hollande à l'Allemagne' tot stand komen. Trouwens, er is in de laatste jaren in Europa al het een en ander gebeurd - zie Polen, zie Denemarken - dat stof tot denken geeft. Hopelijk wordt Engeland weer eens wakker.

Groen komt op Engeland via een bespreking van zijn eerste brochure in een Engelse krant. Daarmee kan hij overgaan tot het weerleggen van wat de hem minder welgezinde Duitse kranten van zijn publicatie hebben gezegd. Niet veel goeds dus, en zo gaat hij eerst in op wat er over zijn vrees voor annexatie is opgemerkt - dat niemand daar in de verste verte aan denkt - en kan hij onderstrepen dat hij ook niet aan onmiddellijk gevaar heeft gedacht. Wel brengt hij in dit verband de profetische woorden in herinnering die zijn betreurde vriend Da Costa in zijn 'Wachter'-lied van 1847 aan Duitsland wijdde (waaruit de volgende regel ons heden ten dage, 1990, wel bijzonder treft: 'Eén Duitsche Vaderland, één Duitsche Lichtregeering!' ..., blz. 49 noot 1).

Het andere punt waarover uiteraard eindeloos te praten valt, is hoe wijlen Julius Stahl wel gereageerd zou hebben. Velen beweren, zegt Groen, dat hij heel anders geoordeeld zou hebben dan Groen zelf nu doet, maar zij blijven hem daarbij in de bewijsvoering te vaag. Dus toont hij uitvoerig aan, ten eerste dat het werkelijk niet zo'n kunst is te weten wat overledenen van hedendaagse ontwikkelingen zouden hebben gezegd en ten tweede dat het - gegeven Stahls oordeel over allerlei gebeurtenissen uit zijn dagen - op grond van de analogie niet voor twijfel vatbaar is dat Stahl werkelijk aan zijn kant zou hebben gestaan. Het laatste woord uit deze brochure is dan ook een welgekozen citaat van deze grote voorganger: 'Die grösste diplomatische Klugheit ist es darum, mit einem *guten Gewissen* in die Verwicklungen hineinzutreten', onderstreept door Groens eigen: '(Bravo!)', op bladzijde 62.

Een postscriptum van vijf bladzijden gaat dan nog in op een geschrift dat de Bonner hoogleraar Erwin Nasse, verzwagerd aan de Van Hogendorps, heeft uitgegeven ten antwoord op *La Prusse*, waarin ook weer Stahls mogelijke reacties aan de orde komen. Interessant is hier vooral dat Groen het directe gevaar van een oorlog tussen Frankrijk en Duitsland aan de orde stelt - één vonk is genoeg, blz. 66 - en daar tevens de schuldvraag bij betreft. Hij is er duidelijk over: allerlei onheil zal voortkomen uit de pogingen '*quovis modo* un semblant d'unité germanique' te bereiken.³⁰

30. *L'empire*, 67: hoe dan ook een schijn van germaanse eenheid (te bereiken).